

Գ Ա Ր Ա Չ Ի Ն Ա Ր

Է Ի

Ի Կ Ի Ր Մ Ի Տ Է Օ Ր Թ

ԽՖԻԳԻՆ-ԻԷԱՆ ԱՐԱՐԱՍ ԽՖԻԳԻՆ.

Յայս ամի յաղագս անձնական պիտոյից իմոց պատահեալ ի գեղջն Ղարաչինարու Ղարապաղու գաւառի, տեսի անդ յեկեղեցիս նոցա ի տօնի Ծննդեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի անսովոր և անշղկապ արարողութիւնս ժամերգութեան. վասն այն ցաւալի տեսութեան բարկացեալ մեր . . . պատմեցին ժողովրդականք, թէ յաւէժ և սովորաբար պղպէս է, և ոչ պատահմամբ. ստուգելով աւաղ կարգացի, զի ոչ վայելէր երից միաբան նորընծայ Քահանայից այնպիսի շարունակութիւնս ժամերգութեան.

Յետ այնորիկ շրջելով ի շրջակայ գիւղորայս Իկիրմիտօրտու, առհասարակ տրտունջս լսէի ի տեղական գործակալաց և յականաւոր իշխանաց, իբր թէ՛ նոքա են պատճառն տղիտութեան իւրեանց և մանկանց վիճակի նորին. պատմեն թէ՛ գործակալք մեր կարի աչալուրջ և արագահաս են առ ի ժողովման դրամոց ուխտատեղեաց մերոց, ևս առաւել յօգուտ որոց և պրեաց և յօգուտ հոգեւոր ուսումնարանի Շուշոյ քաղաքի, ի ծանրաբեռնեալ և ի տաժանեալ խղճալի յորոց և յաղքատ ռամիկ ժողովրդականացս մերոց ըստ ռամկաց որք ասեն՝ թէ իւրդն տանուժ են դմակն քսում, ասացէք խնդրեմք՝ մի՞թէ այրիք մեր և ինչ պարտական են նոցա այսինքն Շուշոյ քաղաքի յղիացեալ ժողովրդականաց, որք իբրեւ զկերակուրս հացի ուտեն զմեզ:

Հաւաստի զի՝ ի 1855 թուականէն մինչ ցայս 1871 թիւ Իկիրմիտօրտ (24) գիւղօրէից ժողովեալ յօգուտ ուսումնարանի և ինչ դրամքը երբէք չպիտոյացան մանկանց մերոց. մեք զըկեալ գոլով միանգամայն ի ճառագայթից արեգական, առ դրան նստեալ կեամք զցայդ և զցեբեկի չիք որ զբանս մեր պատմեցէ յականջս Բարձրաստիճան Հոգեւոր Վառապարութեան:

Հասարակութիւնք Հայոց յիշեալ Իկիրմիտօրտու թուով են 1000 տուն, ի հնումն համարեալ

առանձին տէրութիւն, եկեալ իսկ ի կողմանէ Տփլիսայ և այժմ՝ բնակին ի կայուածս Հայազն մեղիքաց, մերձ ի Գանձակ մինչ ցկէս աւուր ճանապարհ, իսկ ի քաղաքէն Շուշոյ երից աւուրց հեռաւորութեամբ, վասն այն դժուարանան տանել անդ զմանկունս իւրեանց, և հոգալ զկարեւոր պիտոյս նոցա վասն ուսումնարանութեան և այլ արհեստից:

Աստի յայտնելով նորին Վ. Ե. Հայրապետին մերոյ Տեառն և Տեառն Գէորգայ Գ. Վաթողիկոսի ամենայն Հայոց, որ միահամուռ աղաչեսցուք և խնդրեսցուք, զի բարեհաճեսցէ հրամայել բանալոյ ի գեղջն Ղարաչինարու ըստ տեղեյն ուսումնարան մի, որոյ մերձ են շրջակայ գիւղօրայքն Իկիրմիտօրտու և հին բնակչաց որք են աւելի քան զերեք հարիւր տունս, այնու միսիթարեւ զազգս և պայծառացուցանել զեկեղեցիս նորին:

Խ. Մ. Տ. ՅԱՐԻՆԷԱՆԵ

1871 թ.

Ի Գ. Ե. Ե.:

Յ. Գ. Իկիրմիտօրտու վիճակի քահանայքն 22 ից աւելի են և Արարատ ամառայրոյ յաղագաւ ամեն մէկն տուել է 4 ուրլի, բայց թէ Արարատ ամսագիրն ի՞նչ տեսակ բան է, և ի՞նչ ձեռնի, նոյն ողորմելիք դեռ ևս չեն տեսած:

(Որոց անկէ՝ նոցա ուշադրութիւնը կը հրաւիրեմք սոյն այս գրութեան վերայ. և կը յուսամք որ երկու կողմանց դժգոհութեանց և վնասուց աւելի ևս տեղիք չը տալոյ համար պէտք եղածնեքը փութով կը տնօրինեն . . . :)

ՀՈԳ. ԳՊՐՈՅ

Ա Շ Տ Ա Ր Ա Կ Ա Յ.

ԽՖԻԳԻՆ-ԻԷԱՆ ԱՐԱՐԱՍ ԱՖԻԳԻՆ.

Իժ համաբնակիչ Աշտարակեցի եղբարց մի քանի գործեր՝ այսօր շարժառիթ են լինում իմ գրելիս հետեւալ հետաքրքրական տուրքը գրելու

որոնք շատերին ուրախութեան անշուշտ պատճառ լինելուն հաւաստի եմ. ուրեմն թող բարեհաճի խմբագրութիւնի՝ իր պատուական լրագրի մի անկիւնում տեղ չնորհելու այս իմ տողերիս:

Քասաղ գետը իր ընթացքը գետի արեւմուտք դարձուցած տեղում, իր հիւսիսային ձորափանց վերայ, կը տարածէ իմ հայրենիք համարուած Աշտարակի գիւղը. այս տեղ, իր օդի բարեխառնութեամբ և իր եռակողմ շրջապատած պարտեզներով ու այգիներով, զուարճալի տեսարան մը կ'ներկայացնէ. այս գիւղը ուրիշների հետ համեմատութեամբ իր բազմամարդութեան կողմանէ՝ դիւղաքաղաք կոչուելու իրաւունք ունի. և բնակիչք, որոնք այգեգործութեան և ուրիշ աշխատութիւններու համար եռանդուն են և անխոնք, իսկ ուսմունք և բարոյական կրթութիւն ունենալու և որդիք դաստիարակելու համար անփոյթ. այս հասարակութիւն իւր շրջանի մէջ ունի օրինաւոր և ուսման վերաբերելի մէկ ընթացք կամ շարժումն էր ունեցել, թէպէտ ժամանակ առ ժամանակ երևացել էին մի քանի տղայք ժողոված և մի տիրացուի կամ Տէրտէրի խնամոց յանձնած. սակայն մի հաստատ հիմք չունենալով իւր պակասած ճրագի նման՝ շուտով անցել էին, դարձեալ տգիտութեան մութը տիրապետել էր: Ահ, իմ սիրտը որ մի զգայուն սիրտ էր, ուրիշ տեղերում ուսումնասիրական շարժումներ և բարեկիրթ դաստիարակութեանց հսկայաքայլ առաջդիմութիւններու ձայները կ'լսէր, և իմ հայրենակցաց վատ և անարդելի ծուլութիւնը կ'նկատէր, կ'մաշուէր, կ'հառաչէր, բայց ձայնս ոչ ոք չէր լսել. իմ կայտառ հասակին, որ բնական էր խինդ, ծիծաղ, պար, երգ, ամենն ալ անհետացած էին, և օրէցօր տխրութիւն կուրծքիս մէջ սնանելով մեղամախճութեան կ'փոխուէր, մինչև անցեալ 1867 թուի հոկտեմբեր, որ Շահազիզեանց Պարոն Իսրայէլ ջանասիրութեամբ, Աստուածածին Եկեղեցւոյ պարսպի մէջ յանուն Աստուծարանի սենեակներ շինուեցան և գիւղի հրապարակներում անկիրթ վաւուց մէջ թափառող երեխայք՝ այնտեղ ժողովեցան հարիւրից հինգ միայն, և յիշեալ Շահազիզեանի հրապարակը Արժանագով Պարոն Աւետիք Արամեանը ուսուցիչ բերվեցաւ. տեախ, և

մի փոքր ուրախութեան ժպիտներ ցոլացին երեսներու վերայ. դործը յաջողութիւն ունենալով դեռ ինն ամիս շարունակած, Քաղ. Պաշտօնատար Մեծայարգ Դէորդ Խանաղեանցի թելագրութեամբ մի քանի ազնիւ Պարոններ՝ որք են՝ Աւսիլ Կամարական, Մարկոս Դօլօխանեանց և Պերճ Պօշեանց, իրենց խումբերով այս նորատունկ Աստուծարանին Բարերարք հանդիսացան. վասն զի իրենց դրամական նուէրքը առատապէս տալուց յետոյ, մի քանի մոլեխիտ անձանց հակառակութիւններ խաղաղացուցին, և բոլոր հասարակութեան կողմանէ քսան անձինք երեցփոխանք ընտրել առաջարկեցին. որոնցից չորսը Հոգաբարձու որոշվեցան՝ որք են յիշեալ Իսրայէլ Շահազիզեանց, Յօհաննէս Յարութիւնեան, Յօհաննէս Աղաթեանց, և Ալէքսան Մակարեանը, սորանց հետ և Սարգիս Շուխեանց Տեսուչ Աստուծարանի*): Յիշեալ Հոգաբարձու Պարոնները յիրաւի մեծապէս շնորհակալութեան և գոհութեան արժանի են. որովհետեւ սկսեալ 15էն Սեպտեմբերի 1868 թուականի ց15ն Մարտի այսր ամի զանազան անշան և մութ անկիւններէ 1530 մանէթ պատրաստի գումար գոյացուցել են յանուն Աստուծարանի. եթէ անընկատ հասարակութիւնը չզրկէ այն գումարը իրեն Աստուծարանական անունից, արդէն հաւարակութեան մի քանի անդամներ կ'բաշխուովի ողորմելի գումարն: Աւսն զի տգիտութիւնը իրեննիզակակից առնելով ատելութիւն և նախանձր առաջնորդում մի մեծ ամբոխի, և կոպտեմ գիտութեան և սիրոյ հետ եթէ առաջնոյն յաջողէ է, անտարակոյս անկանգնելի ընկճելուէ հոգաբարձութեան արդիւնքը մի անյատակ խորխորատի մէջ գահավիժելով գայն:

Դառն ողբոց արժանի է այս իմ անագորոյն հայրենակցաց ընթացքը և սառն հայեացքը դէպի ուսմունք, և չեմ կրնալ առանց ցաւելոյ ասել, վասն զի այն ամեն Աշտարակցի անհատներ, որոնք մանկակէ հասակում հեռացել են իրենց տանից, և աւելի իրենց հարց Աստուծա-

(*) Երբն Վահագնաւորութեան Արքայապետը Գէորգ Կոթուղիկոսի պաշտելի Կոնդակաւ հաստատուած է Հոգաբարձութիւնը եւ Տնչուծիւնն:

տեաց խօսքերից, և օտար տեղերում ուսանելով, ըստ կարի առաջադէմ են եղել, իսկ մնացածներ, որոնք Ծխական Ուսումնարանում պարապելով փոքր ի շատէ բան սովորելու են, ամենեւին ոչինչ յուսալ կարելի չէ, ընչու որ հայրեր, որոնք վարձք տալով իրենց որդիք Ուսումնարան են ուղարկում, նոքա պարտական են ամեն ժամանակ հսկել իրենց որդւոց կեանքի վերայ. յորդորեն, ստիպեն, և ուսման յարգը դովելով շարունակեն իրանց որդւոց երթեւեկը. սրա հակառակ, նոքա ամեն գաղափօխում դատարկարանութեամբ կ'ըմբասեն և կ'արհամարհեն ուսմունք, հոգաբարձուի մի շնչին թերութեան համար, կանարգեն Ուսումնարան, և զեղջկական խռոս բառերով կ'մերժեն զրել կարգալ. երբ մէկը, եթէ պատահի, իր նախանձից շարժվելով կ'չարախօսէ ուսմունքի համար, նորան միաբանողներ անթիւ են. և աւելի ցաւալին այս վերջինը ստէպ տեղիք է ունենում դատարկ խօսակցութեանց մէջ այն փափկասիրտ իրեխեանց կ'չտին ամեն ժամանակ ուղղանելով կրամբասեն ուսմունք, մի առանձին սառնութիւն կամ լաւ ևս ասել, ատկութիւն դեպի ուսմանք կ'ծնուցանեն և կ'անուցանեն նոցա յիշողականութեան և սրտի մէջ. այս ամեն, իրենց տղիտութեան և անուսումնասէր բարուց դառն հետեանքներն են վերջապէս. եթէ հասարակութիւն ճանաչէ իր օգուտը և այն հիմնադիր բարերարաց սահմանադրութիւնը, բարեջան սրտով հաստատուն պահէ նորա հիմունքը, քիչ տարիներէից յետոյ պիտի տեսնէ անտարակոյս նորա ներկայացրած մեծակշիռ գումարը, և զարմանալով ուրախանալու է:

Թողնելով ուսումնարանի արտաքին վարչութիւնը, ուղղահայեաց աչքով կ'նկատէի ներքին ուսումնական մասը, որ յիշեալ Պարոն Արամեանցի աշխատասիրութեամբ այնքան յառաջանումէր ուսմունքը, որ իրօք Աշտարակու օսկէզարն համարվելու էր զայն. վասն զի Աշտարակցութիւն, Ագգային պատմութիւն, Թուարանութիւն և ուրիշ առարկայք՝ Արամեանցի մատակարարութեամբ կ'ընդունէր ուսանողաց խումբը. մինչև ցայսօր Աշտարակում աւանդեալ ուսմունք էր, Սաղմոս, Ժամագիրք, Հարական, և աւելի զերազանցն Քերականութիւն, և այս յետինն էլ մի մարդ գիտէր

կամ դժուարաւ երկու՝ բարեմն ըստ ասացելոյն, նա և այն իմաստութիւն է ճանաչել թէ յումմէ է շնորհս. չեմ կարող զլանալ նորա ջանք և աշխատութիւն դէպի իւր աշակերտներ, և իմ կողմից ճշմարտութիւն անուրանալի է, առ պիտի այս համառօտ տեղեկութիւն իմ հայրենեացս վրայօք թող բաւական համարուի, բարի ապագայի մը սպասելով:

ՍԷՄԻՍ ՍԷՄԵՆՆԵՅ

Ի 22² Փետրվարի 1871 - 4

ՍԱՆԴՐՈՒՄ

ՎԵՐԻՆ ԱԳՈՒԼԵԼՑ

ԿՐԿԻՆ ՍԵՌԻՑ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆՆԵՐ:

Նրկար ժամանակաց ի վեր՝ Ագուլեաց Հայազգի ժողովրդոց մէջը բնակելով՝ փոքր ի շատէ տեղեկութիւն ունեցանք նոցա բարոյականապէս նպատակներին. յիշաւի դովութեան արժանաւոր է միանգամայն և նախանձիւի նոցա մեծագոյն մասի արդի ունեցած ուսումնասիրութեան ազնիւ զգացմունքը, որոնք իրանց ունեցած նիւթական կարողութեան համեմատ՝ ցանկանում են և իրանց հայրենեաց որդւոց բարոյական և մտաւորական զարգացման. բաւական չը համարելով իրանց որդւոց համար արական սեռի ուսումնարան՝ ապագայ սերնդի բարոյադէտ, ուսեալ, և կրթեալ մայրեր պատրաստելու նպատակաւ՝ ունեցան և մի Օրիորդաց ուսումնարան, և այս ուսումնարանաց հիմնական կերպով շարունակութեան համար՝ քանի ինչ հայրենասէր անձանց զօհաբերութեամբ հանգանակեցին իրանց միջից բաւական դրամագլուխ. և բացմանց հանդէսն էլ կատարեցաւ անցեալ 1867 ամի Հոկտ. 20/ին, մեր Վեհափառ Տ. Տ. Գեորգայ Դ. Սրբազնագոյն Վաթիկանի պատուական Առնդակներով. և նոյն օրից սկսած՝ շարունակվում է մինչև ցարդ, բայց տարարողաբար ամեն տարի զրեթէ ննթարկուած դանազան տեսակ մեթոտներով դասատու վարժապետների փոփոխութեանց առանց որ և իցէ հաստա-